

ARCKÉPEK

Kóka Rozália

Kóka Rozália tavasszal kárpát-medencei népzenei találkozót szervezett Vass Lajos emlékére. Egész életében családja bukovinai hagyományait kereste, őrizte. A szerteszóródott székelység egyik töredéke Pest környékére települt. Érden közösséget szervezett belőlük a népdalkör segítségével. Előadóként még a hetvenes években lett a „Népművészet ifjú mestere”. Nyugdíjas-ként ma is dolgozik, utazik, gyűjt, népdalkört vezet, és mesét mond a közönségének a bukovinai székely emberek élettörténeteiből.

– A mai Jugoszlávia területén született. Milyen emlékeket őriz gyermekkorából?

– Édesapám bukovinai székely volt, édesanyám pedig bácskai magyar. A bukovinai székelyeket 1941-ben áttelepítették Bácskába. Akkor úgy érezték: megérkeztek a Kánaánba. Aze-lőtt rendkívül mostoha körülmények között éltek Romániában. Megszerették Bácskát, de három és fél év múlva tovább kellett menniük. Még ott házasodtak össze a szüleim. Aztán édesanyámmal Magyarországra menekültünk. Bácsalmáson laktunk egy ideig, majd a Tolna megyei Felsőnánára költöztünk. Tizenötezer bukovinai székely települt át velünk együtt Magyarországra. Itt a Völgyességben helyezték el őket a kitelepített és kitelepítésre ítélt németek falvaiban. De többen Tolnába és Bács-Kiskun megyébe kerültek.

– Megmaradt valamennyire a közösségük?

– Nem maradhatott meg. Bukovinában négy falu volt: Foadjisten, Hadikfalva, Andrásfalva és Józseffalva. Ezek mind népes, három-ötezer fős települések voltak. A második szétszóratás után már csak százegynéhány ember került egy faluba. Szétdőlték a közösséget, és úgy nézett ki, hogy többé már nem is fog összeállni. A völgyeségi falvakban elég nagy különbség volt a népek között. A németeket nagyon megfélemlítették, hiszen igen sokukat kitelepítették a háború után. De akik ottmaradtak, mégiscsak a saját otthonukban maradtak. Ők voltak a legvagyonosabbak. A székelyeket szinte mindenükből kifogaták. Úgy jöttek el Bukovinából, hogy csak a rajtuk lévő ruhát vihették el. Bácskában kaptak ugyan házat is, meg földet, dolgoztak, de a meneküléskor abból semmit nem hozhattak el. A pusztá életüket mentették. Fél éves voltam akkor.

– Szülei mivel foglalkoztak?

– Édesapám asztalos volt, édesanyám varrónő. Tolnában ők is kaptak földet. Egy ideig kínlódtak vele, aztán visszatértek a foglalkozásukhoz.

– Mennyire őrizte a család a bukovinai hagyományokat?

– Az édesapám és a faluban élő székelyek őrizték a hagyományokat. Gazdag népszokásokat hoztak magukkal az öregek. Édesapámék tizenkétten voltak testvérek. Egymás közelében laktunk, mindenhová együtt jártunk. Édesanyám viszont egyedül volt bácskai a faluban. Nem élhette úgy az életét, mint odahaza. De ő volt a varrónő, s mikor a székelyek kezdték levetkőzni a népviseletet, édesanyám bácskaias ízlése volt a meghatározó. Olyan ruhákat varrt, amelyet a polgárosultabb asszonyok viseltek a szülőföldjén. Így egy kicsit a maga képére formálta a környezetet.

– Hova járt iskolába?

– Felsőnánán végeztem az általános iskolát. Nagyon szép emlékeim vannak abból az időből. Igen eleven kislány voltam, szerettem szerepelni, verset mondani, énekelni. Szerettek a tanító nénik. A szüleim az egész falunak dolgoztak, így mindenkit

ismertem. Engem is ismert mindenki. Sokszor elgondolom, hogy még a lovait is megismertem a helybélieknek. Ha jött egy szekér, hallásra megmondtam, ki ül rajta. Én hordtam ki a házakhoz a megrendelt ruhákat. Idilli állapot volt. Aztán kollégista lettem Szekszárdon, és nagyon nehéz évek következtek. Az '56-os forradalom után lettünk diákok, két oldalon szorítottak bennünket. Azzal küldtek minket haza, falusiakat, hogy nem járhatunk középiskolába, ha a szüleink nem lépnek be a téésze-be. Volt egy társam, aki több hónapig nem léphetett be az iskola épületébe, mert a szülei nem álltak kötélnek. Édesapám belépett. Kénytelen volt. A másik, ami megkeserítette az életemet, hogy nagyon erőltették a politikai nevelést. Akkor alakult újjá a KISZ, a Munkásórség, az Ifjú Gárda. Nem ismerek olyat, aki ne lépett volna be. A tanáraink egy része Moszkvában tanult. Nem voltak nagy tudású emberek. Sokszor úgy érzem, ellopták tőlünk azokat az éveket.

– A továbbtanulásnál egyszerűbb volt az útja?

– Igen, mivel nagyon jól tanultam. Két együttesben táncoltam, az iskolaiban és a sárközi népi együttesben. Azonnal felvettek Kaposvárra. Tanító akartam lenni, gyerekkorom óta. Volt olyan emlékem ugyanis, hogy a tanító néni gyűlölte a székelyeket. Máig nem tudom, miért. Hiába voltam kitűnő tanuló, elsős koromban minden nap megvert. Ha megmozdultam, kaptam a verést. Tenyereim kihasadoztak. Már annyira kétségbe voltam esve, hogy mondtam édesanyámnak: vigyünk valamit a tanító néninek. Ő el sem tudta képzelni, miért kellene. Láttam tojást az asztalon. Két tojást megfogtam, és elrohantam. Egyszer elestem, így aztán csak egy tojással érkeztem meg az iskolába. Odatettem nagy bátran a tanító néni asztalára. Nagyon megsértődött, de nem vert meg többet. Szóval, erősen elhatároztam, hogy tanító leszek, de soha nem fogom megütni a gyerekeket. Kaposvárra kerültem, ott kezdtem komolyabban foglalkozni a néprajzzal is. Csodálatos nyelvész tanárom volt, dr. Várkonyi Imre. Első tanév közepén már a kezembe nyomott egy magnetofont, hogy menjek haza a falumba és gyűjtsék meséket, népdalokat. Akkor még nem gondoltam, hogy ilyen hosszú távra kihat ez az indítás. A mesegyűjtéssel második díjat nyertem egy országos néprajzi pályázaton. Jutalmul elhoztak minket Budapestre a Néprajzi Múzeumba. Akkor ott tulajdonképpen mindenkiel megismerkedtem, akik azt követően fontos szerepet játszottak az életemben.

– Kik voltak ők?

– Egyikük Morvai Péter, akkoriban a néprajzi adattár vezetője volt. Bukovinába járt gyűjteni, amíg a székelyek ott voltak. Megismerkedtem a munkatársaival, Kerékgyártó Adriennel, Diószegi Vilmossal. Attól kezdve folyamatosan írtam pályázatokat. Ott gyökerezett a gyűjtőszervezet, ami később kiteljesedett, amikor végeztem az iskolával.

– Akkor tanítani kezdett, ahogy eredetileg tervezte.

– 1964-ben kezdtem tanítani Érden, majd megszületett a kislányom. Tizenhárom évet tanítottam.

– Hogyan került Pest környékére?

– A hatvanas években, mikor újraszervezték a téészeket, sok székely család, akik nem akartak belépni, a főváros környékére menekült. Édesapám férfitestvérei jó kőművesek voltak. Egyik felköltözött, megragadt, hívta a másikat. Építettek házat egymásnak, így lassan mind feljöttünk Érdre, de nem csak mi, mások is. Amikor 1971-ben összeszámoltam az érdi bukovinai

székely családokat, kétszáz volt. Ma háromszáz család lakik ugyanott.

– Alkotnak valamilyen közösséget? Számon tartják egymást?

– Érdekes, hogy egy kis faluban könnyű összetartani. Közel vannak egymáshoz az emberek. Nagy családok tartják a rokoni kapcsolatokat. Nem is tudom miért voltam én eszköze Érden az összekovácsolódásnak, de így történt. Nagyon nagy település, amíg várossá nem nyilvánították úgy beszéltek róla, hogy Európa legnagyobb faluja. Tizenhét kilométer egyik végétől a másikig. Itt szerteszét települtek a székelyek, ki hol tudott venni magának telket, házat. De a népdalkör alapítása volt az, ami újra összehozta az embereket.

– Hogyan tudta összeszedni az embereket?

– Készült egy névsor az összeírás alapján. Meghívtuk a hangversenyre az embereket. Voltak, akik felháborodtak, mert régen szerették volna elfelejteni a székelységüket, mert annyira lenézték őket Tolnában. Most pedig én megint eszükbe juttattam, meg félték attól is, hogy mások megtudják. De aztán egyre népszerűbbek lettek a rendezvényeink. Ma mindenki eljön, és meg is bántódnának, ha valakit nem hívnánk meg. Az első fellépés után, 1971-ben tizenegyen maradtunk. Most húsz-húszonöten vagyunk. Egyetlen alapító tag van közöttük. Most állandó a csoport.

– Miért tartotta fontosnak, hogy a félig-meddig asszimilálódott székelyeket visszavezesse a hagyományokhoz?

– Több oka van. Azokban az években benne volt a levegőben, hogy énekeljünk, mert akkor voltak az országos Páva versenyek. Vass Lajos állt a kórusok előtt. Fantasztikus lelkesedés volt, mindenki énekelt az országban. Azonkívül végzett tanító voltam, iskolás koromtól énekeltem, táncoltam. A székely emberek szinte várták tőlem, hogy vigyem őket a televízióba. Azonkívül bekerültem a Néprajzi Társaságba és a néprajzi körökbe. Egy sárospataki találkozóról jöttünk haza a vonattal és énekeltek olyan emberek társaságában, mint Czine Mihály, Morvai Péter, Csoóri Sándor. Mondták, hogy milyen szép hangom van. Nemsokára Rozália napra meghívtam egy társaságot. Eljött Csoóri, Faragó Laura, Takáts Imre, az érdi tanács közművelődési főelőadója és deklaráltuk, hogy megalakul a népdalkör. Egy székely népviseletet ábrázoló fényképpel jártam körbe az asszonyokat, hogy milyen szép lenne, ha így lépnénk fel. Mindenhonnan a ládákból előkerült a népviselet. Hamar országos hírtűk lettünk. 1971 decemberében alakult a népdalkör, 1972 márciusában már nagy újságcikk jelent meg, és augusztusban felléptünk az Erkel Színházban.

– Közben tanított is: Úgy tűnik: minden szabad idejében a közösségért dolgozott.

– Ez így volt. Már nyugdíjas vagyok, és még mindig ezzel bajlódom. Pedig már nem az a világ van, hogy a közösségért dolgozó embert nagyon megbecsülnék.

– De akkor még megbecsülték.

– Az biztos, hogy amióta dolgozom, mindig visszakaptam azt, amit a közösségemért tettem. Szeretetlenben, törődésben. Ahogy a helyzet nehezedett, a hivatalokban például, úgy lett egyre nehezebb az én dolgom, hogy megteremtsem a működési feltételeket. Sok áldozattal járt.

– A népdalkör után kiállítás is alapított Érden.

– Éveken keresztül szerettem volna egy tájházat létrehozni. Volt bennem egy olyan készlet, hogy „ismerjétek meg és szeressétek meg bennünket”. Mert olyan negatív volt a székelyek megítélése... Nem Érden. Ott nem. Tolnából hoztuk a rossz emlékeket, nagyon bennünk maradt. Nem felejtették el ne-

künk, hogy beültünk a máséba. Olyan volt, mint a bélyeg, amit ránk sütöttek. Aztán Érden, ahogy az emberekkel tartottam a kapcsolatot, láttam szép régi fényképeket, textíliákat. Gondoltam, eldobják, ha meghalnak az öregek. Hiába akartam tájházat csinálni, telket nem sikerült szerezni. A múzeum viszont megszületett Érden, de az egyik szárnya üresen maradt. Mi már akkor betlehemezünk. Egy alkalommal filmezésre berendeztem egy rekonstruált székely szobát. Meglátta a múzeum alapítója, Balázs Dénes. A kiállítások közé beépítettük a bukovinai székely szobát is.

– A tanítástól megkapta azt az élményt, amire vágyott?

– Emberileg igen, mert rengeteg szeretetet kaptam a tanítványaimtól. Szakmailag viszont nem tudtam kibontakozni. Akkor még az a rendszer volt, hogy az embert oda helyezték, ahová akarták. Mivel Tolnából eljöttem, ott nem fogadtam el az állást, első három évben szerződéssel dolgoztam Tárnokon. Ritka volt, hogy fél évig ugyanazt az osztályt tanítottam volna. Akkoriban minden iskola egy kis zsarnokság szigete volt. Teljhatalmú igazgató, lapító kollégák. Hiába szerettem tanítani. 1979-ben összeestem a gyerekek előtt a diósi iskolában. Agyvérzést kaptam. Az volt az előzménye, hogy folyton pártiskolába kényszerítettek az igazgatóim, egyre magasabb pártfunkciókba kellett volna lépni. A betegség után nem mentem vissza többet tanítani.

– Abban az időszakban kezdett önállóan fellépni?

– Már előbb. 1973-ban már megkaptam a „Népművészet ifjú mestere” címet. A népdalkör megalapításakor kezdtem színpadon mesélni. 1973-ban írtam a kis monodrámát egy pályázatra, amivel első díjat nyertem. A Népművelési Intézet hirdette meg.

– Miről szólt ez a darab?

– A nagyanyám lánytestvérének az életét írtam meg. Benne volt az utolsó bukovinai évtizedek története, a bácskai menekülés. Szinte szóról szóra az elmesélt élettörténetet használtam fel, nem kitaláció volt. Eredetileg úgy képzeltem, hogy a népdalkörömmel együtt fogjuk előadni. Azonban nagyon érdekes dolog történt. Amikor Hajdúszoboszlón kiosztották a díjakat, arra kértek a szervezők, mutassak be egy részletet a monodrámából. S akkor elmondtam az egészet, minden nélkül. Soha nem felejttem azt a döbrent csendet, majd a negyedórát tartó tapsot. Utána már nem is akartam csoporttal előadni, mindig magamban. A Népművelési Intézetben dolgozott egy Pálló Lajos nevű filmrendező, aki készített belőle egy filmet. Előadtam még az Egyetemi Színpadon, és sok falusi művelődési házban a fiataloknak.

– Közben gyűjtött is.

– Azt én soha nem hagytam abba. Mai napig járok gyűjteni, bár még azt sem tudtam teljesen feldolgozni, amit a hatvanas években összeszedtem. De vannak témák, amelyeket megírtam. Nem írói alkotások ezek, hanem néprajzi anyagok megformált változatai. Az egyik könyvre még a nevemet sem írtam rá, az adatközlő lett a szerző. A „Szerelmes történetek” fölé már az én nevem került.

– Mi ezeknek a műfaja?

– Élettörténetek. Novella-formába öntöttem őket.

– Hogyan gyűjtött? Felkeresett adatközlőket, leültette és megkérte őket, hogy meséljenek az életükről?

– Így nem működne. Mindig mást kerestem. Egyszer népi imádságokat, máskor babonás történeteket, hiedelmeket. Néha egy hónapig voltam Moldvában. Családoknál laktam. Egy idő múlva nagyon meghitté váltak ezek a kapcsolatok. Minden előjön egy-egy hosszú beszélgetésben. Főleg az asszonyok szíve-

sen meséltek történeteket az életükből. Így született az „Egy asszony két vétkesckéje” gyűjtemény. A fő gyűjtési cél mellett ez tulajdonképpen melléktermék volt. Most egy moldvai mese-könyvön dolgozom.

– Hogyan tud ezekre az utakra vállalkozni?

– Nem érzem magam öregnek hozzá. Képes vagyok ezeröt-száz kilométert menni egy meséért, ha érdekel. Kell is utaznom sokat, mert a bukovinai székelyek – mint már említettem – kétszáz éves történetük során nagyon szétszóródtak. Az elmúlt években felkerestem az AJ-Dunához települt székelyeket. Ezer körül vannak a székelykeveiek, hertelendifalviak és sándoregy-háziak. Elmentem a Dél-Erdélybe szakadt székelyekhez. Most voltam hároméve Kanadában, ott is sokat kutagoltam. Akár fiatalos dolog, akár nem, akkor én biztosan nagyon fiatal vagyok, mert nem sajnálom erre a fáradságot.

– Hol szokott fellépni?

– Az egész országban, sőt a határon túl is. Múlt héten tizen-négy előadásom volt Nyíregyházán és környékén. Óvodástól nyugdíjasig minden korosztálynál megfordultam, és mindenki-nek meséltem.

– Most min dolgozik éppen?

– A nyári táboraim vannak soron. Lezajlott a kárpát-me-dencei népzenei találkozó májusban. Minden évben júniusban vannak népzenei táboraim. Harmadik éve Szigligeten szerve-zük. Tavaly Velencében felfedeztem azt a kolostort, ahol Szent Gellért püspökünk nevelkedett. Régebben hallottam, hogy Di-ósdon szolgált, mielőtt megölték volna. Ott látta az álmot, mely szerint meggyilkolják másnap. De ez az információ elsúly-lyedt a gondolataimban. Mikor tavaly Velencében odakevered-tem arra a szigetre, ahol a kolostor állt, nagyon boldog voltam. Elhatároztam, hogy megmutatom a pávakörösöknek. Most me-gyünk zárándokolni ötvenketten, népviseletben.

– Hogyan jutott eszébe a rengeteg munkája mellett, hogy a népdalköröket országosan is megszervezze?

– 1971-ben elindultunk azon a diadalmas úton, melynek so-rán a legmagasabb kitüntetések megkaptuk, amit el lehetett nyerni ebben az országban, sőt az Európa Díjat csak mi kaptuk meg. Közben megismerkedtem a legjelentősebb néprajzkuta-tókkal, akik segítettek ezt a mozgalmat. A legjelentősebb Vass Lajos volt. Pest megyében több éven keresztül dolgoztam a KÓTA elnökségében, és közművelődési előadóként szerveztem a fesztiválokat. 1990-91-ben felbomlottak a KÓTA szerveze-tek. Országos szerv még működik, de megyei szervezetek nin-csenek. Perifériára kerültek a népdalkörök. A lelkesedés meg- van még, de ha a vezetők nem állnak erős szakmai alapokon, akkor könnyen a dilettantizmus útjára tévednek. Bizonyos dol-gokat a fenntartáshoz is meg kell tanulni, például a civil szerve-zetetről, egyesületi működésről, és arról, hogyan is lehet pénzt szerezni. Ha ezt nem tudják vezetők, elvesznek a csoportok. Kezdetben a székely csoportokkal foglalkoztam, Magyarorszá-gon is van vagy húsz. Úgy alakult, hogy 1992-ben a Magyar Művelődési Intézetbe hívtak dolgozni. Azóta szervezem a to-vábbképzést. Országos és regionális összejöveteleket tartunk. Így aztán jól kitöltöttem az időmet.

– Mit tanulnak az együttesvezetők?

– Meg kell tanulniuk a megváltozott körülmények között továbbadni a hagyományt. Ma már nem úgy van, hogy nagy-mama, vagy az édesanya átadja az unokának. Ez nem működik. Az együttesvezetőnek össze kell szednie azokat az embereket, akik még tartják a hagyományokat. Ismernie kell azt a zenei anyagot, ami a tájegységére jellemző, s a legértékesebbet érde-mes tanítani. Tudnia kell mindazt hitelesen továbbadni. A

színpadi szereplés csínját-bínját is ismernie kell, hiszen fel kell lépnie a csoportnak. Ezen túl pedig vezetői ismeretekkel is kell rendelkeznie.

– Hogyan lesz valaki együttesvezető?

– Olyan emberek vállalják, akiknek hivatástudatuk van, és felelősséget éreznek a közösségért, a magyarság ügyéért. Főleg pedagógusok, értelmiségiek. De vannak közöttük olyan falusi emberek, akik belenőttek a hagyományba, és maguk is nagyon jó énekesek. Tehetségük van, az nagyon fontos. Nagy egyéni-ségek, akiket a közösség elfogad.

– Mi a szerepe ma a népdalköröknek a helyi közösségekben?

– Nagyon jelentős szerepük van. Ha valaki elmegy egy falu-ba, láthatja, hogy szinte nincs más művelődési lehetőség. A népdalköröknek még mindig közösségszervező ereje van. Általában olyan emberekből áll össze az együttes, akik maguk is hajlamosak többet vállalni a közösségért. Bármiféle szervező-dés van, ők ott vannak.

– Sok éven keresztül újságíróként is dolgozott. Hogyan kez-dődött?

– Az én újságíróságom érdekesen kezdődött. 1981-ben Ér-den a Művelődési Központban szerveztem egy néprajzi tanfo-lyamot a gyermek-együttesem tagjainak, mert olyan is volt. Kijött a Kisdobostól egy újságíró, és készített egy szép tudósí-tást. Látta, hogy mesélek, és következő tavasszal kértek tőlem egy mesét az újságba. A levél aljára odaírták: nem tudnék-e valakit ajánlani újságírónak. Olvastam a szöveget, hogy milyen embert keresnek, s azt gondoltam: pont ilyen vagyok. Bemen-tem a szerkesztőségbe. Megdöbbenek, hogy újságíró akarok lenni. Akkor már negyven éves voltam, de nem ettől estek hanyatt, hanem attól hogy egy tanárú hogy jön ahhoz, hogy újságíró akarjon lenni. Húsz évig voltam úttörővezető koráb-ban, az is számított. Tíz gyönyörű évet töltöttem a Kisdobosnál. Rengeteg gyerekkel leveleztem. Kedvemre való foglalkozás volt. Néprajzi frásaim, rovataim voltak, mint az „Egyszer volt, hogy is volt”, amelyben egy-egy hagyományt mutattam be. Természetesen volt mese-rovatom is. Nagyon szerettem. 1989-ben lett vége. Még egy-egy laphoz írogattam, de aztán az inté-zeti munkám kötött le.

– Most mire készül?

– Örültem vágyom arra, hogy egy kicsit hazakerüljek, és rendezem az összegyűjtött anyagaimat könyvekbe, folyóiratok-ba. Van két csodálatos unokám. Ötéves a nagyobbik, egyéves a kisebb. Soha életemben nem éreztem ilyen boldogságot, mint most az unokáim körében. Ha török, ha szakad minden héten egy napot velük töltök. Csodálatos, ahogy felfedezik a világot. Mikor a kislányom megszületett, hat hét múlva el kellett men-nem dolgozni. Vele nem élhettem meg ezeket az élményeket. Nagyon szeretik a meséket.

Sághy Erna

